

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ

Дослідження спрямоване на виявлення суперечностей інноваційного розвитку національної економіки під впливом світової фінансової кризи та інституціонально-управлінської незавершеності ринкових перетворень. Обґрунтовується можливість оптимізації заходів державного регулювання й активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інновації, інвестиції, інституціоналізм, конкурентоспроможність, фінансові механізми, економічна динаміка.

Постановка проблеми. Ринкові перетворення, притаманні останнім двом десятиріччям, зумовлюють необхідність усебічного аналізу їх впливу на окремі сфери економічної діяльності. Адже глибина та інтенсивність трансформаційних процесів має суттєві відмінності, зумовлені специфікою сприйняття тією чи іншою сферою ринкових перетворень. У цьому зв'язку особливої уваги потребує науково-технічна та інноваційна діяльність, від успішності якої значно залежить конкурентоспроможність національної економіки, темпи і якість економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем інноваційного розвитку протягом тривалого часу спостерігається постійний інтерес з боку науковців, дослідників, представників влади та бізнесу. Інноваційний розвиток розглядають як самовідтворювальну основу для формування нових моделей економічної динаміки [1, с. 6-12], модернізації національного господарства [2, с. 386-388], технологічної конвергенції України у світовий економічний простір на взаємовигідних умовах [3, с. 335-367], розв'язання проблем збереження інтелектуального потенціалу, формування та використання людського капіталу [4, с. 212-218].

Нерозв'язані раніше частини загальної проблеми. Разом з позитивними змістовними напрацюваннями науковців зусиллями владних структур активізувати інноваційну діяльність підприємств, сприяти формуванню повноцінної інноваційної інфраструктури шляхом відповідних законодавчих змін варто відзначити певну неадекватність теоретичних підходів сучасним реаліям практики господарювання. Не знаходять необхідної розробки актуальні питання розвитку національної економіки в посткризових умовах, латентного впливу руйнівних кризових явищ, зростаючого впливу глобалізаційних процесів на конкурентні позиції вітчизняних суб'єктів господарювання. Така ситуація загострює наявні та приховані проблеми конкурентоспроможності національного господарства, актуалізує необхідність пошуку шляхів підвищення

життєздатності економічної системи, її спроможності до ефективного самовідтворення.

Світовий досвід показує, що глобальну конкурентоспроможність забезпечують передусім країни, в яких економіки базуються на високих технологіях та інноваціях, ефективних ринкових інститутах і регуляторному середовищі бізнесу. Україна у рейтингу окремих країн 2009-2010 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності, маючи 3,95 бала, посідає 82 місце, погіршила свої показники 2008-2009 рр., коли вона посідала 72 місце [5]. Це не відповідає потенційним можливостям країни: за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україні посідає 23-тє місце серед 192 країн, що входять до цієї організації (Фінляндія - 1, США - 13, Росія - 27 місце).

Формулювання цілей статті. Проблемність подолання кризи конкурентоспроможності національної економіки вимагає дослідження питань трансформації інноваційного розвитку, відповідності ринкових перетворень ефективності суспільного виробництва. Адже втрата позитивної динаміки економічної системи є не лише наслідком тривалої інституційно-політичної кризи в країні або негативного впливу світової кон'юнктури, але й, насамперед, відсутності реалістичної стратегії та політики інноваційного розвитку. Ринкові механізми інноваційного розвитку знаходяться на етапі становлення або відсутні взагалі. Інноваційні процеси в Україні мають переважно екстенсивний характер, зорієнтовані на використання вітчизняного наявного обладнання та технологій, які значно застарілі. Це свідчення розірваності ланцюжка: "інновації - інвестиції - виробництво", відсутності системності у трансформації економічної системи.

Викладення основного матеріалу досліджень. У результаті незадовільного стану ринкових регуляторів підприємницької діяльності,

фінансових обмежень вітчизняних підприємств рівень їх інноваційної активності незначний: у 2009

році цей показник склав 12,8%, проти 18% у 2000 році, тоді як у країнах ЄС цей показник знаходиться на рівні 40-60%. Приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як у США та країнах ЄС цей показник досягає 60-90% [6, с. 363-364].

До таких стримуючих інноваційний розвиток причин, як нестабільність і ризиковий характер діяльності, додається незначний попит на інновації, відсутність у виробників стабільного інтересу до використання результатів наукових досліджень, нових розробок. Зокрема, за показниками державних закупівель новітніх технологій та продукції, Україна посідає 54 місце серед 134 країн, і має 3,7 бали за 7-бальною шкалою оцінювання якості інноваційного середовища [5]. Не

виправдовують себе і нові форми організації інноваційного процесу - регіональні кластери, мережеві малі підприємства, інноваційно-впроваджувальні фірми, що займаються розробкою і впровадженням новітніх зразків продукції та технологій. По суті, продовжується збудована за останні 20 років політика нарощування конкурентних переваг за рахунок отриманих відповідних пільг і преференцій, тінізації частини операцій, утвердження "рентної" моделі конкуренції, яка особливо вразлива у кризових умовах.

Неефективна сучасна структура вітчизняної економіки, про що свідчать дані, наведені на рис. 1.

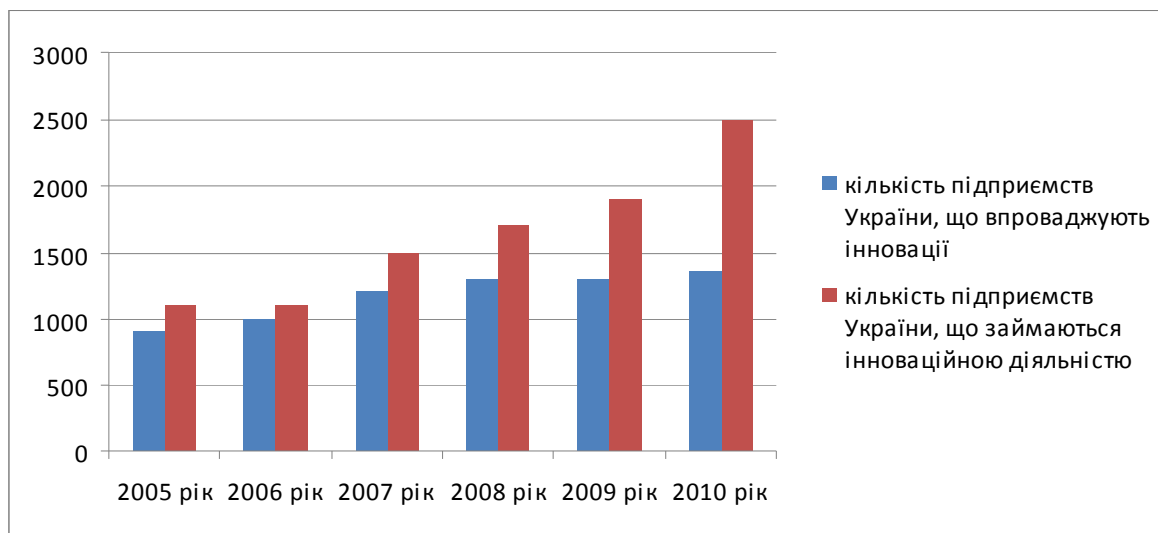

Рис. 1. Розподіл загального обсягу виробництва, фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні у 2009 р. за технологічними укладами, %.*

* Джерело: [8,9]

В Україні фактично закладається майбутня структура промислового виробництва з домінуванням III та IV технологічного укладів, що потребує значних змін у пріоритетах розвитку економіки. Повільно відбувається формування потужних вертикально-інтегрованих ФПП, які були би спроможні стати своєрідними локомотивами інноваційної трансформації підприємницької діяльності. Дотепер позитивним прикладом може бути лише кольорова металургія, концерни "Норд" і "Стірол", Новокраматорський машинобудівний завод, "Мотор Січ" та деякі інші, в яких інтенсивно здійснюються НДДКР, створюються інноваційні продукти та технології.

Така ситуація потребує зміни інноваційної політики, визначення галузей та кластерів, здатних відновити економічну динаміку країни. Трансформація інноваційного розвитку передбачає систематизацію вже існуючого законодавчого

поля, подальше формування інституційного середовища, сприятливого для активізації інноваційної діяльності і відповідного забезпечення стійкого попиту на інновації. Нагальною потребою економічного розвитку є розробка та реалізація комплексу заходів стимулюючого впливу на суб'єкти господарювання, які б зацікавили бізнес підвищувати конкурентоспроможність на основі технологічних інновацій, інвестиційного забезпечення нововведень. Необхідно створити ефективні та взаємовигідні механізми державно-правового партнерства, альянс між владою і бізнесом, використати для цього державні замовлення, угоди про розподіл продукції, концесії.

Нормативним підґрунтям трансформації інноваційного розвитку України вважається "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів", згідно з якою повинні бути створені механізми реалізації

національної інноваційно-інвестиційної політики, підвищення стійкості економіки до тиску зовнішніх чинників [9]. Головна мета цієї трансформації інноваційного розвитку не обмежується лише підвищенням рівня конкурентоспроможності, але й повинна забезпечувати національну безпеку, зростання людського капіталу, сприяти оптимізації еколого-економічної системи. Орієнтирами успішності такої трансформації можуть бути на макрорівні - показники соціального прогресу: якості життя, людського розвитку, індекси стану довкілля, охорони здоров'я та інші; на макрорівні соціально-економічні конкурентні переваги суб'єктів господарювання, соціальні умови для зростання конкурентоспроможності.

Загальними умовами посилення впливу інноваційного розвитку на економічне зростання та соціальний прогрес, призупинення кризових явищ та їх подолання є:

- усунення глибинних причин протидії реалізації ефективної інноваційно-промислової політики за рахунок антимонопольних заходів, створення дієвих ринкових механізмів переливу капіталу, збільшення частки амортизаційних відрахувань шляхом зміни норм амортизації;

- визначення впливу існуючих механізмів нормативно-правового поля, які збільшують ціну української продукції на світовому ринку, ефективність цінового регулювання в прямих і непрямих формах;

- стимулювання пошуку нестандартних рішень, розумової активності шляхом суттєвого підвищення оплати праці наукових та інженерно-технічних працівників, які беруть участь у створенні додаткової вартості;

- формування внутрішнього ринку науково-технічної продукції шляхом створення системи державних замовлень на НДДКР, що сприятиме зростанню попиту на інноваційні ідеї та нововведення, реалізація поряд і з створенням нових видів техніки, технологій та матеріалів кумулятивних невеликих вдосконалень поряд з неформальними інноваціями, що може дати додаткові надлишкові ефекти.

Особливе місце серед умов трансформації інноваційного розвитку посідає мобілізація внутрішніх фінансових та інвестиційних джерел, на чому наголошують численні дослідники цієї проблеми [7; 8; 9]. Цілком правомірно наголошується на необхідності диверсифікації фінансового забезпечення інноваційної діяльності, використанні інтегрованого фінансового потенціалу інноваційності, змін у грошово-кредитній та бюджетно-податковій політиці країни. Обґрунтовані пропозиції щодо доцільності розробки фінансово-організаційного механізму формування ринку венчурного капіталу в Україні

[10, с. 112-118].

Крім того, важливо надати комплексне фінансування інноваційному процесу, яке повинно забезпечити необхідними джерелами не лише науково-технічні розробки та їх технологічне освоєння у виробництві, але й маркетинг, рекламу, стимулювання збуту, післяпродажний сервіс, а в разі необхідності подальшу утилізацію застарілої продукції. Формування стратегії трансформації інноваційної діяльності підприємств може відбуватися, на наш погляд, на основі використання положень теорії "життєвого циклу" Ж. Вернера, в якій враховуються ендо- й екзогенні властивості продукції.

Процес створення нового продукту пов'язаний з виконанням обов'язкових робіт зі збору і аналізу джерел інноваційних ідей, їх альтернативному відборі, розробці привабливого дизайну, перевірці реакції споживачів на продукцію та проробці комерціалізації продукції. Якщо підприємство здатне задовольнити відповідні потреби споживачів на підставі інновацій, воно значно відривається від своїх конкурентів. Формування власного ринку споживчої вартості на певному етапі життєвого циклу продукції дає можливість для отримання досить високих прибутків, частина яких, як правило, використовується для фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Найявність на підприємстві нематеріальних активів у вигляді новітніх технологій, розробок, "ноу-хау" та невідчутних активів у вигляді знань, здібностей працюючих, їхнього досвіду дозволяє здійснювати вдосконалення, застосовувати нововведення.

Але у разі переходу до базової інновації власних джерел фінансового забезпечення інновацій (а це амортизаційні відрахування та прибуток) може виявитися недостатньо. У цих умовах фінансове та інвестиційне забезпечення інновацій значною мірою залежить від наявності фінансово-кредитних інститутів, здатних співпрацювати з підприємством, вміння менеджерів розробляти механізми залучення зовнішніх джерел.

В умовах ефективного антимонопольного регулювання економіки конкуренція на товарних ринках поступово перетворюється в чинник, що стимулює пожевлення інноваційної діяльності підприємств.

Зазначимо, що деякі вітчизняні підприємства намагаються використати монополістичні переваги при відсутності конкурентів, але багато з них, що позбавилися цих переваг, повністю або майже повністю втратили конкурентоздатність продукції. Така ситуація була характерна для виробництва аудіо- та відеотехніки, комп'ютерів: технологічне відставання вітчизняної продукції від світового рівня знизило попит на їхнє використання. Одночасно знизився і рівень завантаження виробничих потужностей.

У середині 90-рр. він упав у вітчизняній промисловості нижче половини потужностей, що існували, і тільки в останні 2-3 роки відбувається певне покращення ситуації. У таких галузях як машинобудування, легка промисловість відбулася

пасивна втрата ринкових позицій під тиском іноземних конкурентів, і лише в останні роки ситуація дещо поліпшилася, про що свідчить зростання інноваційної активності промислових підприємств.

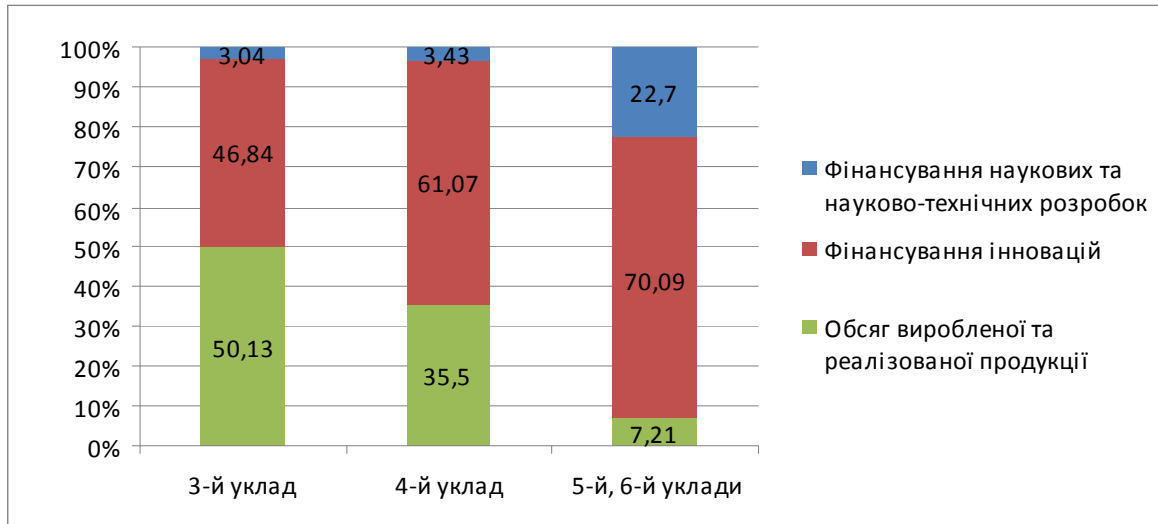

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств України*

- Джерело: [11]

Характерно, що активне впровадження інновацій притаманне широко диверсифікованим компаніям - "Інтерпайп", "Норд", "Індустріальний Союз Донбасу", "Дарниця", "Славутич" та інших. Ці диверсифіковані компанії можна класифікувати так:

- диверсифіковані (конгломерат);
- вертикально-інтегровані;
- горизонтально-інтегровані;

Більшість диверсифікованих (мається на увазі конгломератна диверсифікація) компаній

сформовані за рахунок розміщення вільних грошових коштів. У цьому випадку купувалися найбільш перспективні бізнеси або ті підприємства, що продавалися (приватизувалися) у даний момент. Однією з головних цілей було досягнення стійкості холдингу за рахунок створення бізнес-портфеля, збалансованого з погляду життєвих циклів різних галузей, впливу ринкової кон'юнктури, нееконімічних факторів зовнішнього середовища.

Таблиця 1

Класифікація українських компаній відповідно до типів стратегій диверсифікації

Горизонтальна (зв'язана) диверсифікація	Вертикальна інтеграція	Конгломератна (незв'язана) диверсифікація
Одна галузь і один продукт (ряд продуктів)	Суміжні ступені Технологічних переділів	Непов'язані виробництва
Найбільший ступінь інтеграції, підпадає під вплив антимонопольного законодавства	Вимагає високої технологічної сумісності і стійкості зв'язків	Об'єднання холдингового типу із змінною структурою, наявність інвестиційної стратегії
Sun Interbrew, ВВН, Галактон, Оболонь	Інтерпайп, Укрнафта, ІСД, Укртатнафта	Меркс-груп, Енран, Реал-груп, Укрпромінвест, Орлан

Більша частина вертикально інтегрованих компаній була побудована нафтовими та металургійними компаніями. Інтеграція назад (у перші переділи), як правило, була необхідна для захисту від монополізму постачальників. Інтеграція вперед пояснювалась прагненням збільшити додану вартість. Іншими словами, отримати більшу норму прибутку. Експансія з боку російських вертикально-інтегрованих сировинних корпорацій в українську економіку підсилила інтеграційні процеси між українськими компаніями.

Горизонтальні інтегровані (споріднена диверсифікація) компанії утворювалися шляхом купівлі конкурентів. У результаті, збільшилася частка ринку, ефект масштабу призводить до зниження граничних витрат на розробки, виробництво та просування на інноваційний ринок. Тут також конкурентами для українських компаній є, передусім, російські та зарубіжні компанії, які діють в Україні і мають значні запаси конкурентоспроможності, що спричинює об'єднання українських підприємств.

Досвід зарубіжних компаній доводить необхідність вибору інноваційним менеджментом зазначених українських компаній пріоритетних, найбільш перспективних напрямів і концентрації на них. Сучасні вітчизняні тенденції свідчать про те, що для багатьох диверсифікованих компаній настав етап самоідентифікації та реструктуризації, коли постає необхідність концентрації на меншій кількості бізнесів. У довгостроковій перспективі це забезпечить максимальну конкурентоздатність, чи принаймні дозволить протистояти агресивній експансії іноземних конкурентів в інноваційній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загальний висновок полягає в обґрунтуванні ролі ринкових регуляторів інноваційного розвитку, необхідності розробки та використання інституційного і фінансового потенціалу, пошуку стратегій інноваційного розвитку вітчизняними інноваційно активними суб'єктами господарювання. Світовий досвід формування механізмів реалізації інноваційного розвитку може бути використаний для адаптації сучасних та перспективних методів стимулювання НДДКР, інвестицій у фізичний та людський капітал.

Список літератури

1. Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії // *Фінанси України*. - № 10, 2009. - С. 6-12.
2. Лазебник Л.Л. Фінансові та інтеграційні

механізми модернізації національної економіки / Лазебник Л.Л. - К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки". - 2009. - 480 с.

3. Шевченко І.В. Міжнародна конкурентоздатність в контексті інноваційного та соціального розвитку // *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди*. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С. 355-362.

4. Баюра Д.О. Соціальне інвестування як вищий рівень корпоративної соціальної відповідальності // *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди*. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С. 212-218.

5. The Global Competitiveness Report 2009-2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2009-2010>

6. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко, І.В. Терон; за ред. В.В. Онікієнка. - К.: РВПС України НАН України, 2006. - 480 с.

7. Карюк В. І. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки // *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди*. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С. 362-367.

8. Варналій З.С. Інноваційна складова конкурентоспроможності української економіки / З.С. Варналій // *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць - К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"*, 2008. - Вип. 15. - С. 32-36.

9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. - К.: Парламентське видавництво, 2009. - 632 с.

10. Матей В.В. Значення венчурного капіталу для інноваційного розвитку України / В.В. Матей // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. - К.: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. - 2008. - Вип. 72, Ч. 2. - С. 112-118.

11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Аннотация

В.О.Сизоненко.

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ
В ПОСТКРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ**

Исследование направлено на выявление противоречий инновационного развития национальной экономики под воздействием мирового финансового кризиса и институционально-управленческой незавершенности рыночных преобразований. Обосновывается возможность оптимизации мероприятий государственного регулирования и активизации инновационной деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *инновации, инвестиции, институционализм, конкурентоспособность, финансовые механизмы, экономическая динамика.*

Summary

Viktor Syzonenko

**THE TRANSFORMATION OF UKRAINE'S INNOVATIVE DEVELOPMENT UNDER
THE POST-CRISIS CIRCUMSTANCES**

The research is aimed at the identification of the discrepancies of the national economics innovative development under the influence of the world financial crisis and institutional and managerial incompleteness of market transformations. The author gives grounds to the optimisation of state regulation measures and activation of management subjects' innovative activity.

Keywords: *innovation, investment, institutionalism, competitive, financial, economic dynamics.*